

श्रीराम शिक्षण संस्था धामणगांव देल्हे जि.अमरावती
वदारा संचालीत

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव देल्हे जि.अमरावती

भौगोलीक सहल

सत्र २०१८-१९

वर्ग - बी.ए.भाग ३

★मार्गदर्शक★
प्रा.ए.पी.दोड
भूगोल विभाग

★मार्गदर्शक★
प्रा.डि.एम.उईके
भूगोल विभाग

Shriram Education Society Dhamangaon Rly.

**SHRIRAM KALA MAHILA MAHAVIDYALAYA
DHAMANGAON RLY.**

CERTIFICATE

EXCRSION-REPORT

Central Maharashtra

■Submitted By■

Ku. DiPali. Mageshwari Borekar

Class B.A.III

Guided By
Prof. D.M. Uike
Geography Dept.

Examined 16/03/19

Guided By
Prof. A.P. Doad
Grogaphy Department

GEOGRAPHY PRACTICAL EXAMINATION
During The Academic Year
Session 2018-19

प्रस्तावना

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय धामनगाव येथे तसे भूगोल विभागाद्वारे आयोजित कोकण व दक्षिण महाराष्ट्र सहल 2018- 19 चा भौगोलिक सहल अहवाल आम्ही सादर करित आहोत.

विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासक्रमानुसार दीर्घ भाग 3 भागी भौगोलिक सहल अभ्यास दौरा अनिवार्य आहे त्यानुसार आमच्या विभागाद्वारे मुंबई, रत्नागिरी, गणपतीपुळे, नाणीज, पन्हाळा, कोल्हापूर या ठिकाणांची अभ्यास दौऱ्यासाठी निवड केली.

प्रस्तुत सहल ही सहा दिवसांची होती. या प्रवासात आम्ही बरीच सर्व पर्यटन स्थळांची जवळून माहिती घेतली तेथील भौगोलिक, सांस्कृतिक, गावडीय, सामाजिक, आर्थिक बाबींचा आढावा घेतला.

वाकरिता आम्हाला महाविद्यालयाचे व भूगोल विभागाचे अनमोल मार्गदर्शन मिळाले.

ऋणनिर्देश

संत गाडगेबाबा विद्यापीठाच्या बी .ए. तीनच्या भूगोल अभ्यासक्रमात भौगोलिक अभ्यास दौरा करणे अत्यावश्यक आहे. त्यानुसार श्रीराम कला महिला महाविद्यालयातर्फे बी .ए. 3 भूगोल विषयाची सहल 29 जानेवारी ते 03 फेब्रुवारी 2019 मुंबई, रत्नागिरी, गणपतीपुळे, कोल्हापूर, या प्रसिद्ध ठिकाणी आयोजित केली होती या सहल आयोजनासाठी आम्हाला संस्थेचे माननीय अध्यक्ष श्री अरुणभाऊ अडसड स्थानीय व्यवस्थापन समितीचे अध्यक्ष श्री. अशोकभाऊ पनपालिया संस्थेचे सचिव श्री. घनश्यामजी मेश्राम यांचे सहकार्य लाभले त्याकरिता आम्ही त्यांचे मनापासून आभारी आहोत यशस्वीतेसाठी महाविद्यालयाचे माननीय प्राचार्य डॉ.गणेश टाले, प्रा. नंदकिशोर राऊत सर, प्रा. नितीन बिहाडे सर सहल प्रमुख प्रा.अभिजीत दोड प्रा. दादाराव उईके महाविद्यालयाचे शिक्षकेतर कर्मचारी नागोराव पंचवुद्धे यांचे बहुमोल सहकार्य लाभले त्याकरिता आम्ही त्यांचे आभार मानतो याशिवाय महाविद्यालयातील इतर प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी व रेल्वे प्रशासन तसेच महाविद्यालयातील इतर विद्यार्थी यांनी केलेल्या सहकार्याबद्दल आम्ही त्यांचे मनपूर्वक आभार मानतो.

बीए भाग 3 च्या
सर्व विद्यार्थिनी
(भूगोल विभाग)

सहलिचे महत्व

वेगवेगळ्या शोधामुळे पृथ्वीविषयी ज्ञानात भर पडत गेली त्यामुळे दुर्लभ विषयाची व्याख्या कायम न राहता ज्ञानानुसार बदलत गेली. 150-200 वर्षांपूर्वी काही काळाने शास्त्रज्ञांनी जर पर्यटनात यश मिळवले, तर काहींनी दुर्गम डेच प्रदेश चढून जाण्यात यश मिळवले, तर काहींनी दुर्गम घनदाट अरण्यामुळे प्रदेश पादाक्रांत केले, तर काहींनी अग्निगडान अन्नासाठी अंटार्क्टिका खंडाची माहिती मिळवली व त्यासोबत त्या त्या प्रदेशातील पर्वत, जिल्हे, नद्या वामागळ्या प्राकृतिक वैशिष्ट्यांची तर हवामान, वनस्पती, प्राणी वामागळ्या इतर घटकांची माहिती सुद्धा प्राप्त झाली. म्हणजेच भूगोल शास्त्राचा अभ्यास हा चार मिनीच्या आज वसून, सगळे पुस्तके वाचून परिपूर्ण होत नाही तर निसर्ग हीच भूगोलाच्या अभ्यासाचे प्रयोगशाळा आहे. आणि त्यामुळे मानवी जीवनान निसर्गाच्या मानिध्यात राहून त्याचा अभ्यास करणे व त्यातून आनंदाला प्राप्ती करणे महत्वाचे आहे. त्यामुळे मानवाला सहलीचे महत्व ज्ञान झाले आहे.

कोणताही प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकांचे स्थान त्यांचा विकास, व त्या घटकांचे नियोजन, त्या प्रदेशातील परिस्थितीचे आकलन केल्यानंतर निर्देशनात येते. या प्रदेशातील हवामान, व भूपृष्ठरचना, नद्या, पीकपद्धती, वाहतूक, व्यापार, वनस्पती, प्राणी, वनस्पती इत्यादी घटकांची माहिती उपलब्ध होते म्हणून भूगोलाच्या अभ्यासात सहलीला महत्वाचे स्थान प्राप्त झालेले आहे. कारण एखाद्या प्रदेशातील घटकांचे प्रत्यक्ष भेटी देऊन निरीक्षण केल्यास त्या गोष्टींचे आकलन मानवी मेंदूमध्ये चटकन होते.

उदा. एखाद्या प्रदेशातील जंगल, त्यातील प्राणी, जंगलात वनस्पती प्रकार, एखाद्या प्रदेशातील वाहतूक व्यवस्था म्हणजे तेथील रस्ते, रेल्वेमार्ग, जलमार्ग इत्यादींची माहिती मिळते. एवढेच नव्हे तर तेथील नद्या प्रकार, पीकपद्धती याबद्दल सुद्धा माहिती तेथील पर्यटन स्थळांना भेटी दिल्या अवगत होते.

भूगोल शास्त्राच्या पूर्वीचा कालखंड वघता कार्ल रिटर (1779-1869) अलेक्झांडर वॉन हम्बोल्ट (1769-1859) फ्रेडरिक रेट्जेल (1884-1905) विद्याल दि क्लास इत्यादी भूगोल सडांनी आपल्या जीवनातील अनेक वर्षे निसर्गाचे ज्ञान मिळविण्यासाठी अतिशय संकट असली सुद्धा शौर्याने तोंड देत निसर्गाशी समरन होत काढले व भूगोलशास्त्राचे अभ्यासात मौलिक भर टाकली.

म्हणून आज हे निसर्गाबद्दलची ज्ञान अभ्यासाच्या माध्यमातून अत्येक विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचण्याच्या दृष्टिकोनातून अभ्यासक्रमात अंतर्गत सहलीचे आयोजन करण्यात आले आहे.

सहलीचा उद्देश

मानवी मन जिज्ञासू तसेच अनुकरण प्रिय आहे आणि त्या जिज्ञासेतूनच सध्याच्या प्रदेशाची पाहणी करणे, तेथील सुष्टी सौंदर्याचा मनसोक्त आस्वाद घेणे, सौंदर्य व्याप्ताळणे, तेथील समाजजीवन, राहणीमान, भूपृष्ठरचना, मृदा, वनस्पती, खनिज संपत्ती, प्राणी या बाबींचा प्रत्यक्ष आणि सखोल अभ्यास करण्यासाठी अमरावती विद्यापीठाद्वारे बी. ए. श्रेय वर्षाचे भूगोलशास्त्र विद्यार्थ्यांसाठी कोणत्याही एखाद्या पर्यटन क्षेत्राला भेट देणे किंवा ते ठिकाण कोणत्या महत्त्वाचे आहे याचा आढावा घेणे हा एकमेव उद्देश आहे.

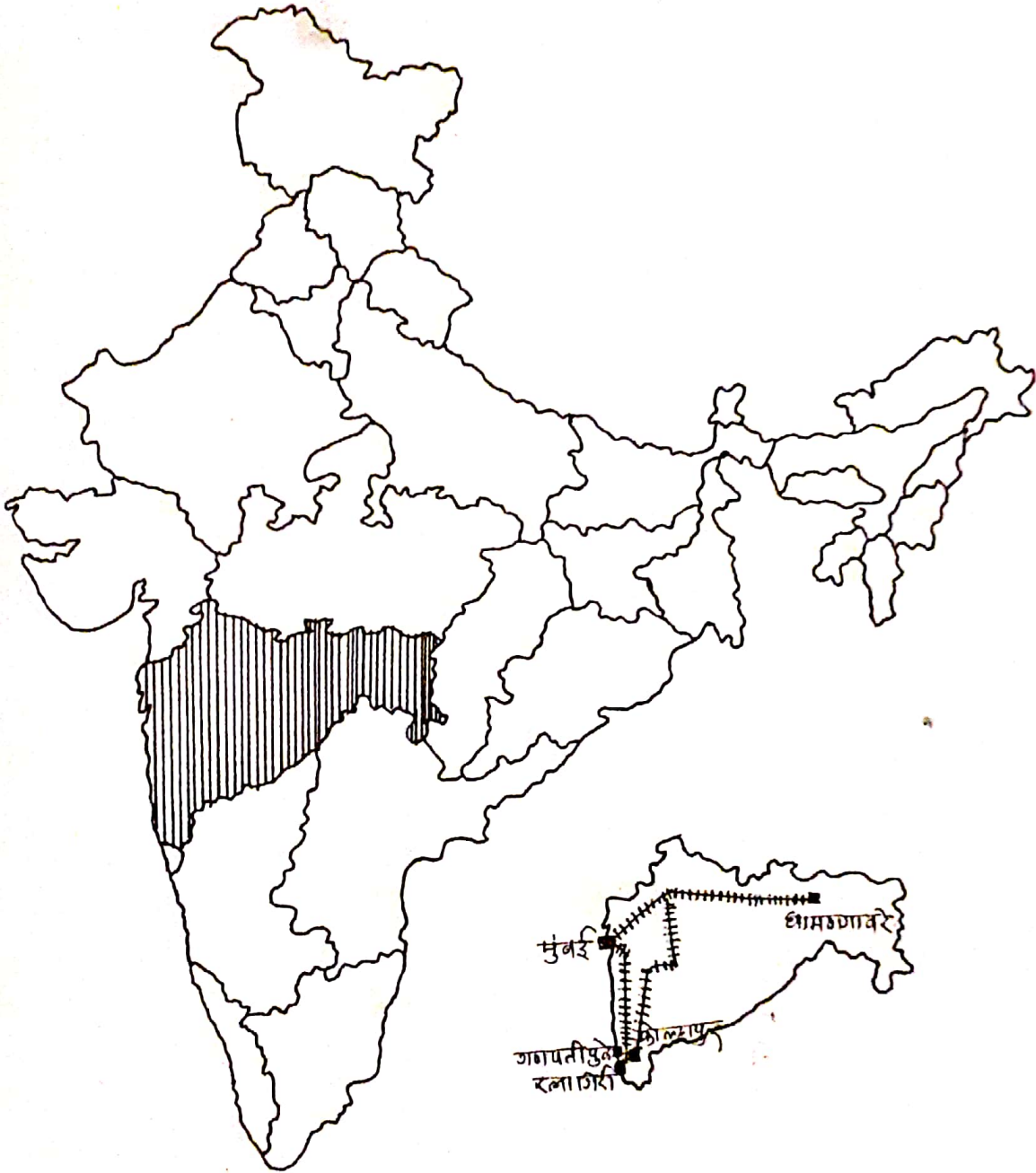
तसेच पृथ्वीवरील वेगवेगळ्या प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटनाद्वयचे ज्ञान सहलीचे आयोजनातून मिळत असते. विद्यार्थ्यांमध्ये खेळीमेळीचे वातावरण निर्माण करून भौगोलिक अभ्यासाची माहिती देणे, त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करणे, अशा प्रकारे सहलीचे मानवी जीवनात व भूगोलात अनन्य साधारण महत्त्व असल्यामुळे सहलीचे आयोजन करण्यात आले.

मानवी मन जिज्ञासू आहे. अशावेळी मनात निर्माण झालेल्या वेगवेगळ्या प्रश्नांची उत्तरे आपल्याला तर्कशास्त्रदृष्ट्या शोधायचे असतील आणि अभ्यासातील संदिग्धता दूर करण्याची असेल तर प्रत्यक्ष भौगोलिक परिणाम व सांस्कृतिक पर्यावरण यांच्या संबंधाचे व परिणामांचे प्रत्यक्ष अवलोकन करणे महत्त्वाचे ठरते त्यासाठीच.....

- ▣ (1) प्रत्येक घटनास्थळाला भेट देऊन अध्ययन करणे.
- ▣ (2) आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करणे.
- ▣ (3) अप्रत्यक्ष याची सत्यता पडताळून पाहणे.
- ▣ (4) नवीन संशोधनातून भौगोलिक अभ्यास समृद्ध करणे.
- ▣ (5) भौगोलिक व संस्कृती पर्यावरणातील घटकांचा अनुभव घेणे हे सर्व उद्देश सहलीचे निगडित आहेत.

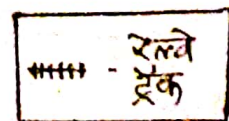
भौगोलिक सहळ अहवाल - 2018-19
सहलीचा मार्ग.

2

कि.मी. ५०० ० ५०० कि.मी.

सुची

मुंबई

प्रस्तावना

मुंबई हे शहर महाराष्ट्राची राजधानी व भारताची आर्थिक राजधानी आहे .7 वेदांवर वसलेले आहे. 16 व्या शतकात पोर्तुगीजांनी मुंबईवर वर्चस्व स्थापन करून मुंबई हे उत्तम शहर बनविले भाषेतील 'बो' म्हणजे चांगले 'बेहोया' यांचा अर्थ 'बंदर' या शब्दावरून 'बोवेहीया' हे नाव शहराला मिळाला कालांतराने बॉम्बे मध्ये झाले तर अलीकडे व बॉम्बे चे 'मुंबई' हे नामांतर केलेले आहे. अशाप्रकारे मुंबई हे महाराष्ट्राचे आंतरराष्ट्रीय बंद असून जगातील 6 व्या क्रमांकाचे मोठे शहर आहे. त्याचे भौगोलिक दृष्टीने अध्ययन केल्यास खालील प्रकारची माहिती प्राप्त होते.

स्थान व सुगमता

मुंबई हे भारताच्या पश्चिम किनारपट्टीवर वसलेले आहे. मुंबईचे अक्षवृत्तीय विस्तार उत्तर अक्षांश 18°57' तर रेखावृत्तीय विस्तार पूर्ण रेखांश 73°51' आहे .समुद्रसपाटीपासून 6.08 मीटर उंचीवर वसलेले आहे. मुंबई हे महत्त्वाचे आंतरराष्ट्रीय विमानतळ आहे तेथे मुख्य सहारा व मांताकुज हे विमानतळ आहे. तडवरीत भारताशी रेल्वे रेल्वेने थेट संपर्कात आहे तसेच मुंबईतून देशातील मुख्य शहराकडे जाण्याकरिता राष्ट्रीय महामार्ग आहेत. तसेच सागर सानिध्यामुळे मुंबई हे शहर जगातील विविध देशांशी सागरीमार्गाने जोडलेले आहे.

हवामान

मुंबईचे हवामान आद्र व दमट आहे. मुंबईतील सर्वाधिक तापमान 38.3° सेंटिग्रेड असते. तर कमीत कमी तापमान 11.7° सेंटिग्रेड असते तर मुंबई चे वार्षिक सरासरी पर्जन्य 180 से.मी आहे.

वनस्पती

मुंबई हे महानगर असल्याने येथे रस्त्यांच्या दुर्तफा वृक्ष व लोकांच्या अंगणाने तसेच रेल्वे मार्गाच्या दुर्तफा भाजीपाला लागवड केली जाते.

प्रेक्षणीय स्थळे

मुंबई हे वेदानवर वसलेले असल्यामुळे येथे समुद्र किनाऱ्यामुळे मुंबईचा सौंदर्यात भर पडली आहे. तसेच मुंबईला "गेटवे ऑफ इंडिया", नेहरू मायन्स सेन्टर, छत्रपती शिवाजी महाराज संग्रहालय, हॅन्गींग गार्डन, महालक्ष्मी मंदिर, महालक्ष्मी मंदिर, जुहू चा समुद्र किनारा, ताज हॉटेल, छत्रपती शिवाजी टर्मिनस, विधानसभा, ही प्रमुख प्रेक्षणीय स्थळे आहेत.

जीवन पद्धती

मुंबईची जीवन पद्धती ही आधुनिक आहे. तसेच मुंबईत वेगवेगळे लोक राहात असल्याने जीवनशैलीत विविधता आढळून आली. मुंबईत मराठी, हिंदी, गुजराती, कोकणी, केरळी, भाषीक लोक मोठ्या प्रमाणात आढळतात. तसेच स्थलांतरित लोक मोठ्या प्रमाणात येत असलेले असल्याने संमिश्र जीवन पद्धती आढळून येते.

उद्योगधंदे

मुंबई हे भारताचे महत्वाचे औद्योगिक केंद्र आहे. तेथे प्रामुख्याने कापड गिरण्या, औषध कारखाने, हातमाग उद्योग, इलेक्ट्रॉनिक्स वस्तू, रसायन उद्योग, विद्युत सामग्री व उपकरणे, मोटार व त्यांचे सुटे भाग, रंग सायकली, रबर प्लॅस्टिकच्या वस्तू निर्मिती उद्योग आहेत.

ऐतिहासिक महत्त्व

16 व्या शतकात युरोपीय वसाहतवाद्यांनी मुंबईवर वर्चस्व स्थापन केले. यात पोर्तुगीजांनी मुंबईस आपले महत्वाचे लष्करी ठाणे बनविले काही वर्षांनी पोर्तुगीजांनी मुंबई हे बेट इंग्लंडच्या राजास भेट म्हणून दिले. व मुंबईवर इंग्रजी अंमल सुरू झाला मुंबईमध्ये प्राचीन महालक्ष्मी मंदिर आहे. इंग्रज राजवटीत मुंबईचा विकास मोठ्या गतीने झाला 1960 पर्यंत मुंबई ही द्विभाषिक गुजरात व महाराष्ट्र राज्यांची राजधानी होती.

मुंबई हे शहर वेदांवर वसलेले असल्यामुळे या शहराला समुद्रकिनारा लाभलेला आहे. याच समुद्रकिनार्यावर 'गेट वे ऑफ इंडिया' म्हणजेच भारताचे प्रवेशद्वारे होय. हे द्वार इंग्लंडचा 5 वा राजा जॉर्ज च्या भारत भेटीच्या स्मरणार्थ (1911) बांधले गेले.

रत्नागिरी ते गणपतीपुळे

प्रस्तावना

रत्नागिरी व गणपतीपुळे रत्नागिरी हे दक्षिण कोकण मधील एक महत्वाचे शहर आहे. गणपतीपुळे महाराष्ट्रातील प्रसिद्ध असे धार्मिक पर्यटन स्थळ आहे. रत्नागिरी भारतीय महत्वाचे बंदर आहे. भौगोलिक दृष्टीने अध्ययन केल्यास खालील प्रकारची माहिती प्राप्त होते.

स्थान व सुगमता -

हे दोन्ही पर्यटन हे स्थळे सागर किनारी आहे. येथील समुद्र सपाटी पासून उंची 10 मीटर इतकी आहे. रत्नागिरी हे शहर रेल्वे मार्गाने मुंबई व केरळशी जोडले आहे. मुंबई-गोवा मध्यभागी जोडले आहे. रत्नागिरी, गणपतीपुळे हे राज्य महामार्गांनी जोडले आहे. या दोन्ही ठिकाणी जलमार्गाने जाता येते.

अक्षांश - $17^{\circ}00'$ उत्तर

रेखांश - $73^{\circ}18'$ पूर्व

हवामान

रत्नागिरी व गणपतीपुळे यांचे हवामान सम व दमट आहे. उन्हाळ्यात किमान तापमान 36° अंश सेल्सियस व हिवाळ्यात किमान तापमान 12° अंश असते. सरासरी पर्जन्यमान 290 सेमी आहे.

वनस्पती

हा भाग उष्णकटिबंधीय सदाहरित वने व पानझडी वने या प्रकारात येत असल्याने येथे आंबा, काजू, नारळ, पोफळी, सुपारी इत्यादी वनस्पती आढळतात.

प्रेक्षणीय स्थळे

रत्नागिरी शहरांमध्ये थिवा राजाचा राजवाडा आहे. त्याचे आज संग्रहालयाने रूपांतर केले आहेत. वाळ गंगाधर टिळक यांचे जन्मस्थान, रत्नदुर्ग किल्ला गणपतीपुळे येथील प्रसिद्ध मंदिर कृष्णाजी केशव दामले यांचे जन्मस्थान, पतितपावन मंदिर नाणीज येथील मठ.

जीवन पद्धती

रत्नागिरी व गणपतीपुळे येथील लोकांची जीवनपद्धती ही पारंपारिक आहे. येथे कोकणी संस्कृती प्रमाणे पेहराव असून पुरुष सदरा, टोपी, काळा कोट व धोतर परिधान करतात. तेथे स्त्रिया साडी व लुगडी परिधान करतात. शहरातील लोकांची पेहरा पद्धती आधुनिक आहे.

उद्योगधंदे

रत्नागिरी व गणपतीपुळे हि वंदरे असल्याने येथे मत्स्यव्यवसाय, जहाज बांधणी, काजू, व सुपारी प्रक्रिया उद्योग नारळाच्या झाडापासून हस्तकलेच्या वस्तूची निर्मिती हे उद्योग चालतात.

ऐतिहासिक महत्त्व

रत्नागिरी हे ऐतिहासिक शहर असून इ.स.वी सन 1731 मध्ये सातारा येथील मराठा साम्राज्यात समाविष्ट झाले. 1818 सली इंग्रजांनी यावर ताबा मिळवला. येथे इंग्रजांनी 1910 मध्ये म्यानमार येथील थिवा राजा नजरकैदेत ठेवले.

कोल्हापूर

प्रस्तावना

कोल्हापूर शहर हे देशात व जगातही कला, संस्कृती, इतिहास, धार्मिक दृष्ट्या प्रसिद्ध आहे. येथील मल्ल शाळा व कोल्हापुरी चपला हे सुद्धा प्रसिद्ध आहेत. कोल्हापूर शहर छत्रपति शाहू महाराज नगरी म्हणूनही प्रसिद्ध आहे.

स्थान व सुगमता

कोल्हापूर शहर हे सह्याद्री पर्वताच्या पायथ्याशी वसलेले आहेत. हे शहर पुणे-बेंगलोर राष्ट्रीय महामार्गावर वसलेले आहेत. तसेच कोल्हापूर रत्नागिरी महामार्ग ही येथून जाते. कोल्हापूर पुणे वेळगाव या रेल्वे मार्गावरील महत्वाचे रेल्वे स्थानक आहे. कोल्हापूर येथे विमानतळ सुद्धा आहे.

अक्षवृत्तीय स्थान - $16^{\circ}42'$ उत्तर अक्षवृत्त

रेखावृत्त स्थान - $74^{\circ}23'$ पूर्व रेखावृत्त

हवामान

कोल्हापुरात सागरी हवामान व पठारी हवामान यांचे मिश्रण आढळते. येथील हवामान उष्ण कटिबंधीय मोनमी प्रकारचे आहे. उन्हाळ्यात कमाल तापमान 40 अंश तर हिवाळ्यात किमान तापमान 10 अंश असते. वार्षिक पर्जन्यमान 100 से.मी आहे.

वनस्पती

कोल्हापूर येथे आद्र व उपाद्र प्रकारच्या वनस्पती आढळतात. यात आंब, निलगिरी, वड, पियळ, चिंच माग, माल, शिमम कडुनिंब, प्रकार आढळतात.

प्रेक्षणीय स्थळे

कोल्हापूर शहर हे साडेतीन शक्तीपीठांपैकी महानक्ष्मी अंबाबाई मंदिरासाठी प्रसिद्ध आहे. याशिवाय शालिनी पॅलेस, रंकाळा तलाव, खासबाग मैदान, पन्हाळा किल्ला, ज्योतिबाचा डोंगर, व खंडोबा मंदिर, राजा शहाजी वस्तुसंग्रहालय, विंदू चौक, डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर यांचा देशातील पहिला पुतळा इत्यादी.

जीवन पद्धती

कोल्हापूर दक्षिण महाराष्ट्रातील रांगडी जीवन पद्धती आढळते. पुरुष मंडळी डोक्यावर कोल्हापुरी फेटा व पांढरा सदरा, धोतर परिधान करतात. ग्रामीण स्त्रिया भरजरीची लुगडी परिधान करतात. शहरी भागात आधुनिक जीवनपद्धतीनुसार पेहराव पद्धती आहे.

उद्योगधंदे

कोल्हापुरात शेती व वनावर आधारित उद्योग धंद्यांचे प्रमाण जास्त आहे. येथील कोल्हापुरी गूळ व कोल्हापुरी चपला देशात प्रसिद्ध आहेत. याशिवाय साखर कारखाने चामडे निर्मिती हस्तकलेच्या वस्तू सूतगिरणी, इत्यादी उद्योग आढळतात.

ऐतिहासिक महत्त्व

कोल्हापूर शहरात हजार वर्षांचा इतिहास आहे. येथे चालुक्य, राष्ट्रकूट, शिलाहार, देवगिरीचे यादव, बहामनी, आदिलशाही, मराठेशाही, यांचे राज्य होते. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी 1673 साली पन्हाळा जिंकून कोल्हापूर स्वराज्यात आणले. नंतर 19 व्या शतकात राजश्री शाहू महाराजांनी कोल्हापूर शहराचा सर्वांगीण विकास करून त्याने नावारूपास आणले 1949 साधी कोल्हापूर संस्थान स्वतंत्र भारतात विलीन झाले.

निष्कर्ष

- (1) कोकणात व दक्षिण महाराष्ट्रात धार्मिक व सागरी पर्यटन स्थळांची संख्या जास्त आहे.
- (2) कोकण किनारपट्टीचे हवामान सम व दमट असून सर्वत्र जांभा खडक व जांभा असल्याचे दिसून येते.
- (3) दक्षिण महाराष्ट्रात वेसॉल्ट खडक व रेगुर मृदा असल्याचे दिसून येते.
- (4) कोकणात भात, नाचणी, नारळ, सुपारी, आंबा, चिकू, काजू ही पिके घेण्यात येतात.
- (5) दक्षिण महाराष्ट्रात ऊस ज्वारी मका कापूस पिके घेण्यात येतात.
- (6) कोकणातील नद्या दक्षिण महाराष्ट्राच्या तुलनेने कमी प्रदूषित दिसतात.
- (7) या भागात अनेक किल्ले आहेत परंतु पर्यटकांच्या दृष्टीने तेथे अनेक सोयी-सुविधा वाढविण्याची निवांत आवश्यकता आहे.
- (8) पर्यटन करतांना माहितीचा अभाव

प्रकल्पाने ने जाणवतो. त्याकरीता शासनाने पर्यटकांसाठी रेल्वे स्टेशन वस स्थानकावर पर्यटक माहिती केंद्र स्थापन करावे.